

Over de hang naar dwang

"Een hang naar dwang" formuleerde Lisa Boersen, medewerkster van de Balie, het voorzichtig, toen ik vroeg wat de door haar georganiseerde avonden over 'de moraal van de twintigers' haar duidelijk hadden gemaakt. Ze zei in een paar woorden waar mijn boek *Vroeg mondig, laat volwassen* steeds meer over bleek te gaan: hoe moeilijk de opdracht van de zelfsturing is, hoe ingewikkeld het is om zelf te moeten kiezen wat je doet, hoe je wilt leven, hoe je eruit wilt zien. Die vrijheid is natuurlijk een grote verworvenheid, maar plaatst mensen, in dit geval jongeren, voor grote problemen. Zelf ervaart ze, tot haar eigen verbazing, hoe prettig ze familiebanden weer vindt, na een fase van losmaking: mensen bij wie je je voelt horen, voor wie je niet eerst werk hoeft te verzetten, en door wie je bepaald bent –zowel genetisch als door de opvoeding. Bepaling en beperking: daar had ze behoefte aan, in die zee van vrijheden en mogelijkheden waaruit je zelf moest kiezen. Dat gaf houvast, en werkte ontlastend. Het trof me dat dit uit de mond van een jongere kwam. Wij volwassenen kunnen wel vinden dat de jeugd soms losgeslagen is en meer grenzen nodig heeft, maar als jongeren dit ook zelf zeggen maakt dit toch meer indruk.

Het is een mooi voorbeeld van de onvoorziene gevolgen van op zichzelf mooie idealen en belangrijke sociale strevingen; in dit geval het ideaal van vrijheid, van het doorbreken van oude beperkingen op grond van religie, klasse, sekse, van de ruimte voor de wil en het verlangen, bevochten op het lot. Wat we ons nu duidelijker realiseren is dat dit een incompleet verhaal is, in een aantal opzichten.

Wat aan het zicht wordt onttrokken zijn de taaie ongelijkheden op grond van sekse en klasse, formeel afgeschaft maar op een vaak verborgen manier doorwerkend. En de verschillen in vermogens: de bestaande ongelijkheden in talenten, in intelligentie, in sociale vermogens, in bekwaamheden. Door de nadruk op vrijheid is ook iets anders veronachtzaamd: het inzicht in het belang van binding en cohesie. Het belang van structuur, wil vrijheid niet destructief worden. Het is een klassiek thema in de filosofie en de sociologie -vrijheid en dwang- en elke tijd worstelt met het probleem hoeveel dwang nodig is en hoeveel vrijheid mensen aankunnen. De nadruk in deze cultuur op vrijheid en gelijkheid heeft bijna doen vergeten dat er nog een ander klassiek ideaal is: dat van broederschap. Dat verwijst naar solidariteit, maar valt ook ruimer te zien als het belang van ergens bij horen, van belonginess, van binding, van een plaats hebben, van gezien worden. Hier schort het vaak nogal aan, en veel van de problemen van en met allochtonen vallen in dit licht te zien: van een gebrek aan binding, aan plaats en perspectief.

Wat ook aan het zicht onttrokken is door de nadruk op verruiming van mogelijkheden, nieuwe kansen, doorbreking van grenzen is het belang van het besef van beperkingen. Pas als je die kent kan je vrijheid realiseren, en struikel je niet meer steeds over te hoge verwachtingen en te zware eisen. Dan kun je je verlangens op maat snijden van je eigen mogelijkheden. Deze vorm van zelfkennis is in deze tijd van groot belang, want veel van de beperkingen en bepalingen van buitenaf zijn verdwenen. En het wrede van deze tijd is dat mislukkingen gezien worden als eigen schuld, want je had er toch zelf voor gekozen.

Het besef groeit dat dwang nodig is. We hebben de laatste decennia de verschuiving meegemaakt van *fremdzwang* naar *selbstzwang*, van externe beperkingen naar de eis van de zelfsturing, de zelfbepaling. We zien dat die *selbstzwang* niet voor iedereen mogelijk is, vooral niet als je daar niet in opgevoed bent. Dan is de sprong te groot, dan is het geweten niet op een manier gevormd die past bij deze samenleving. Het is duidelijk dat er dan behoefte is aan fremdzwang, regels van buiten, structuur, en straf voor regelovertreding.

Maar laat het ideaal de selbstzwang blijven, als vorm van beschaving, als programma, als samenlevingsproject, als cultureel ideaal. Als mensen het niet aankunnen: zorg dan voor meer dwang en beperking. Maar probeer ze op te voeden naar ons ideaal van zelfsturing, blijf de toerusting aanbieden van onderwijs, scholing, begeleiding, opvoeding. Zoals mensen opgevoed moeten worden

voor het politieke ideaal van de democratie – dat ze meningsverschillen niet uitvechten maar uitpraten, en dat ze een stem hebben in de manier waarop ze bestuurd worden. Zo vraagt ook het sociale ideaal van vrijheid en zelfontplooiing lessen in de samenleving – in de verworven mogelijkheden en beperkingen, in de vereiste regulering van besluitvorming en van gedrag. En lessen in zelfkennis. Dat laatste is een oud ideaal, maar in deze tijd onontbeerlijk.

Christien Brinkgreve is hoogleraar sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Ze schreef een aantal boeken, waaronder Margriet Weet Raad, gevoel gedrag moraal in Nederland 1938-1978, i.s.m. Michel Korzec, De vrouw en het badwater, en recent Vroeg maandig, laat volwassen. Voorts talrijke artikelen in wetenschappelijke en literaire tijdschriften, en jarenlang een column op de achterpagina van NRC Handelsblad.

